

Слободан Вуковић
Институт друштвених наука
Београд

UDK: 328.185
Оригиналан научни рад
Примљен: 2. 11. 2007.

ПРОБЛЕМИ ПОВЕРЕЊА У ПРАВОСУЂЕ

У презентираним чланку¹ расправља се проблем поверења у правосуђе, односно у судство као његовом најбитнијем сегменту. Сва досадашња емпијска истраживања говоре да је поверење у њих мало, зато се испитују узроци који на њега утичу. На поверење у њих утичу многобројни како спољни тако и унутрашњи чиниоци. Кључни спољни чиниоци су: историјско наслеђе, политички притисци, неизвршавање судских одлука, поштовање закона, пребацавање одговорности политичке власти на судску, јавно коментарисање одлука судова, претња лустрацијом, медијски притисак, ефикасност рада тужилаштва и ефикасност рада полиције. Унутрашњи фактори који утичу на поверење у судство су: компетентност судија, начин спровођења казнене политике, начин коришћења дискреционих овлашћења од стране судија, проблеми у комуникацији судских инстанци, чињење и нечињење судских званичника како током судског поступка тако и уплетеност у финансијске, криминалне или корупционашке афере његових делатника и слично.

Кључне речи: правосуђе, судство, поверење, легитимитет, притисци.

Расправа о месту и улози правосуђа, а посебно судства као његове кључне карике, у савременом српском друштву не може заобићи дискусију о легитимитету² прво судства, а затим и правосуђа, и поверења у њих. Нарочито ако пођемо од неспорне и познате социолошке чињенице да је судство чувар владајућих друштвених вредности, затим да је оно, поред тужилаштва, задужено за спровођење и утеривање права, односно да одржава постојећи поредак деловања и да решава настале спорове који могу да поремете тај поредак.³ Другачије речено, право је мукотрпно трагање за објективношћу између често међусобно супротстављених субјективних захтева чланова друштвене заједнице и економских субјеката.

За остварење и постизање тог циља, на широко прихватљив начин, нужан услов је да судови поседују ауторитет, који у многоме зависи од њихове

¹ Рад на пројекту 149020 који финансира Министарство науке Републике Србије.

² Проблем легитимитета је вишезначан. Нарочито зато што има становишта да један правни систем не мора да има легитимну власт, али он мора да претендује на власт, јер је претензија на власт природа права. Зато да би један правни систем присвојио власт он мора бити кадар да је има и он мора да је у начелу кадар да поседује морална својства власти. Raz, Dž., 2005, *Etika u javnom domenu*, CID, Podgorica, стр. 234 -240.

³ Hajek, F. A., 2002, *Pravo, zakonodavstvo i sloboda*, Beograd – Podgorica, Službeni list SRJ – CID, стр. 94, 95.

непристрасности као и легитимитета и поверења чланова друштвене заједнице у њих. То, пре свега, значи да је улога суда одређена да ауторитативно решава спорове, без обзира да ли је решавање тих спорова могуће или не, на основу објављених позитивних закона, већ и у оним случајевима када не постоји писана норма.⁴ Самим тим, то повећава њихову моћ, а сходно томе и друштвену улогу и одговорност. То, такође, ствара услове за разне притиске на њега као и за његову евентуалну злоупотребу. Да би одлуке судова биле широко прихваћене неопходно је да они поседују општепризнат ауторитет. Судство мора да поседује легитимитет, односно да ужива широко поверење од стране чланова друштвене заједнице као арбитра у решавању насталих спорова. Да би се то постигло, један од кључних услова је његова непристрасност. Зато је овде нужно испитати који све чиниоци утичу на његов легитимитет и поверење, и евентуално које чињење или нечињење чланова друштвене заједнице и припадника судског система крњи његов ауторитет.

* * *

Досадашње искуство нам говори да на легитимитет и поверење у правосуђе, а самим тим и у судство, утичу многобројни друштвени чиниоци. Они се могу поделити на два, условно речено (због честог преплитања њихових узрока) идеално типска корпуса – односно на спољне и унутрашње чиниоце.

Спољни, општи чиниоци, у најширем смислу речи, јесу друштвено историјски услови, затим сви они чиниоци који настају политичким, економским, медијским и другим делањем политичких и разних других, често интересно супротстављених, актера на друштвеној сцени, а који мање-више утичу или могу утицати на одлуке судова.

Унутрашње чиниоце можемо поделити на два сегмента: први који се тичу унутрашње несагласности у праву, и други који потичу из самог судског система, односно од чињења и нечињења судова.

Оно што се као први проблем поставља јесте колики је у томе удео појединих како спољних тако и унутрашњих чинилаца (које је, као и у многим другим сегментима у друштвеној науци, готово немогуће измерити). Следећи је проблем, у којој мери ти чиниоци утичу на праведност, непристрасност, способност, брзину, поштење и доступност судског система у обављању свог задатка. Боље речено, у којој мери то утиче на обављање његове посредничке улоге између прописаних правних правила и свакодневног понашања и делања чланова друштвене заједнице.

Према томе, на легитимитет правосуђа утичу многи мање или више важни чиниоци. У модерним друштвима притисци на судски систем могу имати широк дијапазон, почев од директних (што је по правилу одлика недемократских друштава), преко посредних⁵ и софистицираних (финансирање, реизбор,

⁴ Raz, Dž., 2005, *Etika u javnom domenu*, str. 253.

⁵ На шта упућују многи највиши представници правосуђа. Види: Вида Петровић – Шкоро, „Политика прети судству“, интервју, *Новости*, 26. април 2007.

постављање /избор/ председника судова и судија, лустрација и слично). Они нису наша специфичност већ и једних и других има и у савременим друштвима Запада. Посредни притисци су чешћи и суптилнији и карактеристика су мање-више и демократских друштава. Али, нас овде, пре свега, интересује како стоје ствари у Србији. Будући да тих притисака има више, како директних тако и посредних, а многи од њих су најчешће и невидљиви овом приликом навешћемо оне најкарактеристичније.

* * *

Спољних притисака на правосуђе који утичу на његов легитимитет и поверење, као што је речено, има више и они у већој или мањој мери важе готово за сва правосуђа. Међу тим притисцима, када је реч о нашим условима, навешћемо најважније.

Корпус историјског наслеђа. Један од видова значајних али најмање видљивих а најчешће посредних притиска на правосуђе а самим тим и на судство јесте историјско наслеђе. У тај корпус неминовно спада колико су широко распрострањена уверења, која се не стварају преко ноћи, о неопходности постојања независног судства. Поред тога, у којој се мери у једној држави остварује идеја владавине права,⁶ затим колико, како то Кожев каже, „законодавац (Држава или Влада, на пример) ужива правно поверење чланова Друштва“,⁷ будући да се то поверење, по систему спојених судова, „прелива“ са једне на другу институцију друштва. Ту се, такође, налази и степена укорењености вредносног система, моралности, грађанске свести и храбрости, обичаја, навика (на пример: тражење веза и везица, давање судова и ставова о стварима о којима не поседујемо неопходна знања или немамо довољно информација и слично) а који утичу на правосуђе, да би од стране чланова друштвене заједнице била подржана независност правосуђа. Она зависи од стабилности друштвеног система и институција друштва, опште друштвене климе, политичког стања у конкретном друштву и свести о важности и ширине прихваћености независног судског система. У формирању тог друштвеног стања учествују сви, почев од политичке власти, преко медија и „невладиног“ сектора, до појединаца. То друштвено стање је тешко дефинисати а његова разрада и спецификација захтевала би посебну студију, што би изашло из оквира ове расправе. Медијски притисак на суд може послужити прво за слабљење, а затим (убрзо након тога) и за рушење политичке власти,⁸ јер

⁶ Вуковић, с., 2003, *Корупција и владавина права*, ИДН-Драганић, Београд, стр. 31-49.

⁷ А. Кожев, 1984, *Fenomenologija prava*, Nolit, Beograd, str. 129.

⁸ Пример је општа кампања у Словенији за одбрану Јанеза Јанше (реч је била о одавању војне тајне), непосредно пред разбијање/распад друге Југославије, а која је у суштини била уперена против војног правосуђа и ЈНА, а самим тим и легалних институција савезне државе. У тој кампањи учествују сви, од комунистичког врха Словеније, преко тадашње опозиције и „невладиног“ сектора, до „обичних“ грађана. Оно је, поред

једна друштвена (сепаратистичка) група која не признаје национално (државно) право. Или, пак, једна идеолошка група (пример: раније комунисти, а у најновије време разни сепаратисти и верски фанатици) не признаје државно право. Другим речима, рушење једног од три стуба власти, и то оног најслабијег (Монтескје), крњи се ауторитет власти као такве, па самим тим и судске, и може послужити као увод у њено рушење.

Политички притисци. Независност суда у односу на политичку власт основни је услов његовог ауторитета. Прецизније речено, колико судство одолева настојању политичке власти, које није од јуче него је познато од памтивека, да га стави под своју директну или индиректну контролу зависиће степен поверења у њега од стране чланова друштвене заједнице. То је важно у сваком друштву, а посебно у друштвима у којима су на делу велике и нагле промене као што су транзициона и посткомунистичка, да би се повратио или наново изградио његов током деценијског деловања нарушени ауторитет. Познато је да је оно (судство) више од педесет година било у подређеном положају. Такође је познато да је притисак на судство да би се издејствовала пожељна одлука по вршиоце власти (без обзира да ли се радило о њиховом личном или „општем“ интересу) могао извршити једним телефонским позивом из локалног партијског комитета. То се стање не може преко ноћи прекинути – само што сада није више реч о једној него о више странака.

Неизвршавање судских одлука. Да би судска одлука имала функцију одвраћања код потенцијалних прекршилаца права она мора бити на време извршена. Њихово неизвршавање или одуговлачење од стране извршне власти, такође је један од видова притисака на правосуђе. Будући да правосуђе нема формалних механизма да их спроведе, већ је упућено на извршну власт (Владу).⁹ Зато спровођење судске пресуде за суд представља посебан проблем. На поверење у судство а самим тим и у правосуђе утиче ефикасност судског извршитеља (што спада у унутрашње узроке), који најчешће мора имати асистенцију апарата принуде,¹⁰ који су спољни. Његова ниска ефикасност може имати више разлога као што су: изостанак апарата принуде, политички притисци, корупција или други интереси (на пример: партијски, пријатељски, рођачки итд.) или наравно лоша организација рада суда, нерад и слично.

Поштовање закона. Познато је да поштовање закона од стране чланова друштвене заједнице, поред претходно наведеног, утиче на поверење у суд, а

антијугословенства, послужило за националну хомогенизацију Словенаца и слабљење не само тадашњег војног правосуђа у Словенији, већ и путем његовог слабљења за крњење ауторитета савезне власти као такве. И наравно, све у функцији припрема за каснију сецесију Словеније.

⁹ Kožev, A., 1984, *Fenomenologija prava*, Nolit, Beograd.

¹⁰ У нашем истраживању из априла 2004. године судски извршитељ (који припада суду) је од стране предузетника добио најнижу оцену, односно нижу од судске администрације, тужилаштва, полиције и судова.

самим тим и у правосуђе као такво. Степен поверења у правосуђе можемо видети, између осталог, и колико се у једном друштву поштују закони, односно између поверења у правосуђе и поштовања закона постоји директна узрочно последична веза. Другачије речено, у којој мери извршна и судска власт (свака у свом домену одговорности) толеришу кршење објављених закона, а које се састоји од намерног избегавања откривања (или пријављивања), затим процесуирања, осуде и на крају благовременог извршења правоснажних судских одлука, односно прекршилаца правних норми. Или колика је разлика, како би Вебер казао, између објављеног права и његове емпиријске примене. Затим, да ли обе ове власти (судска и извршна) и у којој мери својим чињењем и нечињењем толеришу или, пак, поспешују ову разлику. За то „одговорност“ не сноси само судство (мада се оно не може амнестирати), већ, пре свега, власт са све три своје гране и шира друштвена заједница са својим историјским наслеђем и у најширем смислу речи и општи друштвено-политички услови који су у конкретном друштву доминантни.¹¹

Уколико је поштовање објављених закона веће утолико ће правосуђу (и не само правосуђу) расти углед а самим тим и поверење у њега и обрнуто. Зато се логично намеће питање колико масовно непоштовање било ког закона подрива поштовање и других, с једне, и судског система, с друге стране? Прецизније речено, да ли, на пример, масовно непоштовање неких „мање важних“ прописа, као што су урбанистички (или било којих других), што је случај код нас, утиче, на друге који су „више ранжирани“ као што је неплаћање пореза или пак обрнуто? И колико то непоштовање истовремено утиче на углед тужилаштва и суда? Тако постављена питања могу изгледати, најблаже речено, необично, али само на први поглед. Ако се у тај проблем мало више завиримо питања нису бесмислена а сам проблем постаје вишеструк.

Ако у анализи пођемо од општепознате чињенице да је правни систем јединствен и да између појединих закона постоји међузависност – сходно природи и унутрашњој логици права¹² – одговор на постављена питања морали би тражити на следећем трагу, јер би непоштовање било ког закона, односно његово несметано кршење: прво, повлачи за собом поштовање (подривање) права као таквог, односно закона, а у следећем кораку и свих облика власти па и судске (чија је дужност да утерује законе), друго, неправедно је према онима који поштују законе (честитим грађанима) и самим тим, ако је реч о масовном кршењу неког закона ублажава моралне осуде од стране чланова друштвене заједнице за кршење права (које затим повратно утичу на чешће кршење појединих закона и одржање моралног и правног система друштва). И треће, масовно непоштовање било ког закона одразиће се, што произлази из првог става, у већој или мањој мери, на масовно непоштовање

¹¹ Види шире: Вуковић, С., 2005, *Право, морал и корупција*, Београд, „Филип Вишњић“ – ИДН, стр. 23-67.

¹² Fuller, L. L., 1999, *Moralnost prava*, Podgorica, CID.

неких других,¹³ на пример, плаћања пореза, што доноси штету државној благајни (из које се финансира задовољење разних потреба припадника друштвене заједнице).

Пребацивање одговорности. У поремећеним друштвеним односима имамо појаву пребацивања одговорности за чињење или нечињење са једне институције на другу. Један од евидентних видова притиска на судство је такође пребацивање одговорности извршне власти као моћније, за своје чињење и нечињење, на правосуђе. То се нарочито дешава у ситуацији када извршна власт, да би са себе скинула одговорност, очекује да правосуђе за њу обави постављени задатак, односно када суд или неки други правосудни орган то вољно или невољно учини.¹⁴ Посебан је проблем када извршна власт за стање у друштву или у појединим сегментима друштва, да би са себе скинула одговорност, оптужује правосуђе. То ствара конфузију код грађана и умањује кредибилитет институције суда.

Јавна коментарисања одлука судова. Један од видљивијих видова притисака на судство су јавна коментарисања одлука судова од стране политичке власти или њој блиских појединаца. О тајним претњама или телефонским позивима постоји, и код једних и других (политичара и судија), једна врста завере ћутања. Зато о томе овом приликом не можемо говорити. (О њима можемо добити само нека начелна сазнања, јер се о том типу притиска на судство претежно говори у прошлом времену.) То се дешава у ситуацијама када им се те пресуде не допадају или су у супротности са њиховим тренутним политичким или личним интересима.¹⁵ Ту, такође, спада јавно (путем електронских медија и штампе) одобравање одлуке суда (пресуде) од стране политичке елите или групе на власти, када је таква одлука наметнута у јавном мњењу или, пак, када је део политичке елите *задовољан* судском одлуком ради прибављања „политичке легитимности“ његовим „политичким“ одлукама, односно прибављање било какве „легитимности“ када је у конкретном случају подељено и узбуркано јавно мњење или постоје крупне несагласности међу стручним мњењем. А све с циљем како би се сакрила подређеност

¹³ Raz, Dž., 2005, *Etika u javnom domenu*, str. 261.

¹⁴ Таквих случајева има више. Карактеристичан је пример приватизација *Сартида*, односно афера „Челик“. Сведоци смо у већ неколико година пребацивања одговорности, актера приватизације *Сартида* једне на друге. Занимљиво је да је уговор потписан за време полицијске акције „Сабља“ (31. марта 2003). Стечај је спровео Трговински суд у Београду а не у Пожаревцу (који је био надлежан). Одговорност за приватизацију се пребацује на Трговински суд, иако је главну реч водила Влада и Министарство за приватизацију.

<http://www.ekonomist.co.yu/magazin/em162/sic/sic5.htm>.

Тakoђе:

http://www.pregled.com/info_pregled.php?id_nastavak=14050&tmpl=info_pregled_nastavak_tmpl

¹⁵ Опш. види: Вуковић, С., 2003, *Корупција и владавина права*, стр. 51-85.

суда политичкој власти, односно да су те одлуке изнуђене, односно да се доносе под притиском. Ти притисци могу бити директни и индиректни.¹⁶ Тако се, у најбољем случају, у једном делу јавног мњења, ако не и у већинском, ствара сумња у исправност судских одлука, а то крњи његов углед.

Претња лустрацијом. Следећи вид притиска на суд је претња лустрацијом, односно, најједноставније речено, прочишћавањем судства и његовом прилагођавањем „новом“ идеолошком концепту. Најжешћи заговорници лустрације су бивши комунистички моћници који траже лустрацију оних који су поштовали правила система. Лустрацију, такође, тражи пуних седам година (од петооктобарских промена власти) и један део новокомпоноване политичке елите а самим тим и део извршне власти и њима наклоњени медији. Циљ је да се уз помоћ законодавне власти (која би требало да аминује лустрацију) ослободе политичких неистомишљеника. Посебан проблем што је лустрација увозна „роба“ и најчешће је на јавној сцени промовишу домаћи гласноговорници (јавни и прикривени) тзв. „међународне заједнице“. То је једна, између осталих, полуза притисак моћних сила Запада на власт и мешања у унутрашње прилике у Србији. Међу заговорницима лустрације, такође, има и појединих припадника политичке елите, који је заговарају у недостатку идеја а ради прибављања „јефтиних“ политичких поена.¹⁷

Проблем је у томе што је претња лустрацијом, као и све ванредне и револуционарне мере, најчешће претња политичким неистомишљеницима. Постава се питање ко може бити члан тих лустрационих комитета, по којим критеријима ће се она обављати и од када почети с лустрацијом – од краја 1944. или касније (неки ће захтевати и од 1941). Затим да ли ће бити лустрирани они који су идеолошки припремили, наређивали или вршили терор над недужним становништвом или извршили злочине одмах након Другог светског рата и касније. Да ли ће подлећи лустрацији они који су спроводили

¹⁶ Карактеристична је атмосфера и притисци дела политичке елите (која себе назива проевропском) пред доношење пресуде (у првој истанци) за убиство премијера Србије Зорана Ђинђића. Директни притисак чине страначки подмладци Демократске странке, Г 17 плус и Либерално-демократске партије тако што организују испред зграде суда праве демонстрације подршке (пресуда је била ковертирана?) са транспарентима. Затим, један вид притиска на правосуђе представља и присуство у сали за време изрицање пресуде актуелних и бивших министара, као и многих партијских функционера ДС, Г17 плус и ЛДП-а (Види: *Politika*, 24. мај 2007, *Blic* 24. мај 2007, *Novosti* 24. мај 2007). О изјавама политичке елите тог дана сувишно је трошити речи. Навешћемо најкарактеристичнију бившег премијера Зорана Живковића: „Данас је пети октобар српског правосуђа“ (*Б92*, Дневник, 18.30). Иначе је пети или, пак, изостали „шести“ октобар у недостатку идеја (сем лоповлука) свемоћна мантра једног дела новокомпоноване српске политичке елите, а нарочито оног дела њених представника који су, после неуспеха на изборима, пали са политичке сцене.

¹⁷ Истини за вољу, међу присталицама лустрације има и један број ретких а честитих (бивших) судија који сматрају да би се на тај начин могли решити многи унутрашњи проблеми у судству (идеолошко опредељење судија, нерад, корупција и слично).

или извршавали тадашње законе (чему би се супротставио сваки правни позитивиста) или и они који су их припремали, усвојили, „теоријски“ и политички образлагали и слична многобројна питања. Постоји опасност, ако се претходно има у виду, да се лустрација не претвори у једну врсту послератних „народних судова“ који су на брзину и *ad hoc* формиран и који су „заседали“ у некој кафани или тргу међу којима су били и „судови части“, а чији је основни задатак био да се суди за преступе против „српске националне части“. Слични судови нису постојали у другим деловима Југославије.¹⁸ Судије су тада били комунисти а сада на то претендују комунистички кадрови из седамдесетих година,¹⁹ када је за време њихове неприкосновене власти у Србији највише забрањено књига, филмова, позоришних представа и других производа уметничког и научног стваралаштва и када су људи без права одбране премештани на нижа радна места, отеривани с посла или им одузимани пасоши због другачијег мишљења.²⁰ Неке су осудили и послали у затвор. Њима су се, наравно, здушно придружили и петооктобарски новореволуционари („монтањари“). Исти они који су били формирали кризне штабове који су с оружјем заузимали привредна предузећа и институције друштва. У последње време најжешћи присталице лустрације су присталице „шестог октобра“ или такозване „друге Србије“. Прецизније речено, лустрације се у нашим условима могла лако претворити, чему нас учи богато историјско искуство, у одстрел политичких неистомишљеника и независних појединаца²¹ или њихово утеривање у наручје странака на власти. Слично је с повременом претњом општим реизбором судија (сталност судске функције је један од гараната њихове независности).

Медијски притисак. На легитимитет и поверење у суд (а самим тим и у правосуђе), такође, утичу и штампани и електронски медији, односно њихов притисак на правосуђе. У потрази за „темом“, сензацијом, личном промоцијом у јавности или из својих или туђих (увезених) политичких назора или политичких и економских интереса, а у одсуству личног поштења или професионалне етике својим (најчешће неодговорним или нарученим) писањем или

¹⁸ Николић, К., 2002, „О црвеном терору у Србији после Другог светског рата“, *Историја 20. века*, год. 20, бр. 2, стр. 219-226.

¹⁹ Многи од њх су губитници на једном партијском (комунистичком) пленуму (осма седница СК Србије). На основу њихове раније и касније политичке делатности можемо претпоставити да су победили (на том пленуму) и дочепали се власти, њихова идеолошка острашћеност не би се битно променила. Кључни је проблем што није дошло до одласка и једних и других са политичке сцене Србије.

²⁰ Arsić Ivkov, M., 2003, *Krivična estetika*, „Aurora“- CUPS, Novi Sad – Beograd, str. 127-131.

²¹ Независни појединци, код ових бивших комунистичких партијских кадрова, а сада бораца за слободу и проевропске интеграције и вредности и остале мантре (а у суштини класичних конвертита) изазивају највише подозрење, будући да су им ту присутни као сведоци њихових јучерашњих „дела“ и представљају им неку врсту „моралне“ море.

говором врше притисак на правосуђе. У не тако ретким случајевима, они прејудуцирају кривицу (чему смо свакодневни сведоци), односно „осуђују“, или „ослобађају“ од кривице, пре суђења, током суђења или непосредно пре изрицања пресуде. После медијских „пресуда“ или, пак, „ослобађања“, од стране једног дела новинарских „експерата“, или једног дела на тај начин створене јавности (исправне или искривљене), свака одлука суда, ма каква она била, нема неопходан правни ауторитет или је тај ауторитет у најбољем случају окрњен, будући да се у јавности стиче утисак (оправдан или не) да је судска одлука донета под њиховим притиском. Посебан је проблем, што код нас није редак случај, када се у „пресуђивању“ или „ослобађању“ укључе актуелни вршиоци власти и део политичке елите. У тој ситуацији не можемо знати (у најбољем случају остаје сумња) да ли је судски поступак изведен на ваљан начин, односно да ли поштована процедура, да ли је судска одлука донета на основу ваљаних аргумената и позитивног права, и на крају да ли је праведна или не. На тај начин, у узбурканог полтичкој сцени са нестабилним институцијама система, крњи се ауторитет суда што снижава његов углед и поверење у њега. Слична је ситуација и кад је реч о тужилаштву. Сви наведени притисци на суд могу се односити и на тужилаштво. Једном речи и на комплетно правосуђе. То, у следећем кораку, негативно утиче на поверење и у остале видове власти (законодавну и извршну).

Не треба мимоићи ни политизацију појединих тешких случајева (који могу имати политичку позадину унутрашњу или инострану) у којој учествују готово сви почев од политичке елите, преко медија и стручне јавности до „обичних“ грађана. (Један од таквих случајева, чији смо свакодневни сведоци, су свакако суђење убицама премијера Србије, „Ибарска магистрала“, затим суђења у Хагу и слично.) Ти процеси додатно утичу на дестабилизацију државе и друштва и стварају или продубљују и поларизују постојеће друштвене расцепе. Основни мотив „коментатора“ тих суђења најчешће није из домена права и правичности већ је, пре свега, реч о одбрани или „легализацији“ сопствених стечених друштвених (политичких, економских или јавних) позиција. Зато се подижу тензије и често подгрејава „навијачка“ клима, а просуђивање да ли су судске одлуке праведне или не – унапред се доноси. С тим да су оне неретко изван логике права и изнетих чињеница. Тим чињењем, без обзира дали су ти коментари оправдани или не, стварају у јавном мњењу слику о њиховом притиску на правосуђе.

Самосталност и ефикасност рада тужилаштва. Један од следећи проблем правосуђа а тиме и поверења у њега јесте самосталност и ефикасност рада тужилаштва. Будући да тужилаштво врши припреме за суд постаје моћна полуа извршне власти. Због тога нема политичке странке која се не бори за његову контролу. Поред тога, свака власт тежи да му ограничи самосталност. (Вероватно је зато Закон о јавном тужилаштву из 2001. године до-

живео за пет година пет измена и допуна.²²) Затим, тужилаштво на директан и индиректан начин утиче и на поверење у судове, јер се судство заједно са тужилаштвом у јавном мњењу најчешће перципира као јединствен систем. Поред његовог објективног чињења и нечињења,²³ на то поверење утиче, такође и (замишљени или стварни) притисак на њега. Тај притисак је најчешће двострук, да не дође до процесуирања за кршење права иако је оно евидентно и да се процесуира одређено чињење,²⁴ мотивисано политичким разлозима (без обзира да ли је реч о странкама на власти или у опозицији), које не подлеже санкцијама или су докази за то чињење недовољни. Поред тога, на поверење такође утичу његове погрешне процене и одлуке, посебно у случајевима који допру до шире јавности или постају предмет свакодневне „јавне“ расправе.

Ефикасност рада полиције. На крају анализе спољних чинилаца који утичу на поверење у правосуђе јесте полиција, будући да је она једна од (важних) карика власти. Без квалитетно обављеног посла с њене стране, односно квалитетно и непристрасно обављене и у разумном року презентирани истраге (док се истрага не измести у надлежност тужиоца),²⁵ тужилаштво не може, и поред кривичне пријаве, на квалитетан начин, са неспорним доказима да процесуира учињено дело. Није редак случај да се и поред недовољно доказа, под притиском јавности или медија, дело нађе пред судом. У том случају његове одлуке, ма какве биле, подложне су јавној критици. То негативно утиче на поверење у тужилаштво а у следећем кораку, по принципу спојених судова, на правосуђе и његов легитимитет.

Имајући речено у виду, судство а затим и правосуђе изложено је притисцима са свих страна. Оно се огледа у неколико чињеница.

Прво, наслеђено или „стечено право“ политичке елите, како старе тако и новокомповане (која се готово свакодневно заклиње у независност судства), да га стави под своју контролу, односно да се меша у судске одлуке и да на њега врши притисак који може попримити разне видове.

²² Грубач, М., 2006, „Путеви и странпутице реформе јавног тужилаштва у Србији“, *Архив за правне и друштвене науке*, год. ХСIII, бр. 3-4, стр. 1273-1300.

²³ Карактеристичан пример нечињења тужилаштва, а вероватно и полиције, јесте у чињеници да и поред око сто педесет пријава против „земунског клана“ није дошло до подизања оптужнице против њих, све до трагичног убиства председника Владе Републике Србије 12. фебруара 1993. године.

²⁴ Ćirić, J. i dr., 2006, *Javni tužioc i njihova uloga u uspostavljanju vladavine prava*, Centar za mir i razvoj demokratije, Beograd, str. 7 – 49.

²⁵ Познато је да је расветљавање кривичних дела, па самим тим и корупције ђаволски тежак посао. Тако на пример, у Сједињеним Државама, технички и људски за тај посао најопремљенијој земљи, у 2001. години расветљено је свега 62,4% убиства, 56,1% тешких телесних повреда, 44,3% силовања и 25% разбојништава (Ignjatović, Đ., 2007, *Kriminologija*, Dosiје, Beograd, str. 134). За корупцију и многе друге облике кршења права, због велике „тамне бројке“ нема ни приближно поузданих података.

Други је проблем у дубокој „идеолошкој“ расцепљености српског друштва на „прву“ и „другу“ Србију, на чему инсистирају разни новореволуционари, „реформатори“ и слично. Те поделе утичу да се многе пресуде и судски процеси коментаришу и процењују са тог, пре свега, идеолошког становишта, што међу судијама, као уосталом и међу грађанима, ствара несигурност и конфузију.

И треће, због свих ових разлога кетманско понашање судија, односно аутоцензура и њихово прилагођавање становиштима и мишљењима актуелних вршилаца власти или пак оним који могу сутра засести на њихово место (опозиционим странкама), због честих промена власти а у одсуству сталности судијске функције, не може бити никакво изненађење. На тај начин се ова (судска) најслабија, како би Монтескје рекао, од све три гране власти²⁶ још више крњи и урушава сам принцип поделе власти.

* * *

Следећи сет проблема је *унутрашње* природе како у правосудном систему, тако и у самим (појединачним) судовима. (Проблем унутрашњих несавласности у праву као систему правних норми, што је карактеристика свих правних система, који утиче на кршење права, самим тим на посредан начин и на легитимитет правосуђа, која има карактер и спољних и унутрашњих чинилаца, расправили смо на другом месту.²⁷) Поверење у судство (као и кад је реч о власти) зависи, као што смо истакли, од много фактора. Један од кључних је свакако компетентност, непристрасност и степен његове успешности, а који може пресудно утицати на целокупне политичке и економске односе у друштву, а самим тим и на добробит чланова друштвене заједнице. Његову успешност можемо процењивати, о чему ће касније бити више речи, на основу његових поступака у пракси, односно од процене његове праведности, поштења, брзине, доступности, поузданосати и способности при доношењу и спровођењу конкретних судских одлука.

Компетентност, односно *некомпетентност* судија једна је од кључних ставки њиховог поверења, односно неповерења. Прецизније речено, компетентност судија и поверење у њих стоје у позитивној корелацији, односно уколико грађани и привредни субјекти процењују, на основу искуства, да су судије компетентне то ће и поверење у њих бити веће и обрнуто.

На поверење у правосуђе утиче и како судови (и судије) *спроводе прописану казнену политику*. Прецизније речено, колико се од стране судова (и судија) поштују прописане правне норме при доношењу одлуке суда о облику и величини санкције, односно пресуде за кршење права. На основу тога како

²⁶ Montesque, *O duhu zakona*, XI. 6. Затим: Nojman, F., 2002, *Vladavina prava*, „Filip Višnjić“, Beograd, str. 263. i Kožev, A., 1984, *Fenomenologija prava*, Nolit, Beograd, str.160.

²⁷ Вуковић, С., 2005, *Право, морал и корупција*, „Филип Вишњић“ – ИДН, Београд.

судови спроводе ту казнену политику може се видети какав је однос између пријављених и осуђених пунолетних лица. Тако, на пример, у 2003. години за кривична дела против јавног реда и правног саобраћаја у Србији осуђено је 88,2% пријављених, за кривична дела против безбедности јавног саобраћаја 83,95, за кривична дела против живота и тела 72,9%, за кривична дела против привреде 50,3%, за кривична дела против слободе и права човека и грађанина 40,7%, за кривична дела против службене дужности 18,5% , за кривична дела против имовине 17,6% и за остала кривична дела из посебних закона 56,2% пријављених.²⁸ На основу изложених података судске статистике може се видети да је судство најблаже (или је реч о најтежем доказивању) кад су у питању кривична дела против имовине и службене дужности, и најстрожије кад је реч о кривичним делима против јавног реда и правног саобраћаја, односно о заштити државе и њених јавних службеника и такође за кривична дела против безбедности јавног саобраћаја. Други је проблем колико висина тих казни одговара почињеном делу. Често се може чути с највишег места у Министарству правде а повремено и у штампи прочитати да судови изричу мање казне од оних законом прописаних, при чему није реч о спорадичним случајевима већ се то чини готово по правилу.²⁹ Следећи проблем у казненој политици је да после извесног времена, када се случај заборави, судови (у вишој инстанци) без неког чврстог правног разлога накнадно ублажавају досуђену санкцију и обесмишљавају је. То додатно неповољно утиче на поштовање права од стране потенцијалних прекршилаца и на поверење у правосуђе. Тиме правосудни систем губи једну од својих кључних функција – одвраћање потенцијалних прекршилаца од кршења права.

Познато је да судови примењују како законске тако и изванзаконске елементе (економске,³⁰ моралне, угледа и слично).³¹ Они су, најчешће де-

²⁸ Bilten 433, Zavod za statistiku Republike Srbije, Beograd. Такође: Ignjatović, Ђ., 2007, „Stanje kriminaliteta u Srbiji-analiza statističkih podataka“ u: *Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja*, I deo, Beograd, str. 82-119.

²⁹ Блага казнена политика (или пракса) у судству Србије била је критикована од стране Министарства правде. Према сачињеној анализи, од стране министарства, у протекле две и по године (што говори да је политички мотивисана) за кривично дело тешког убиства, за које је забрањена минимална казна затвора од 10 година, у 62 одсто случајева изречене су казне затвора, због олакшавајућих околности (које су истим законом и предвиђене), испод тог минимума. Други пример је кривично дело злоупотребе службеног положаја за које су од 2004. подигнуте оптужнице против 512 особа – 71 је осуђена а у 32,4 одсто случајева су изречене условне казне. Види: <http://www.google.com/search?hl=en&q=Kaznena+politika&btnG=Google+Search> Тако формулисана и рекламирана анализа, без конкретних података о којим је судовима (и судијама) реч, била је пре у функцији стављања судства под политичку контролу него мера за побољшање његовог рада и поштовања казнене политике која, између осталог, захтева пажљиву реформу правосуђа а затим и доношење конзистентних закона.

³⁰ Примера има више. Навешћемо један карактеристичан. Учестале крађе телефонских каблова, ради продаје бакра на отпаду, о чему штампа готово свакодневно пише.

финисани, стандардима у складу с општим друштвеним циљевима. Широко прихваћени стандарди међу судијама (иако је реч о непрецизним појмовима), и поред писаних законских одредби (често најопштијег карактера), треба да обезбеђују да за исто дело, у истим или сличним околностима, досуђена казна буде приближно иста (без обзира на којем нивоу се суди, ко суди и где се суди). Уколико постоји одсуство тих стандарда или ако се они радикално другачије тумаче, због своје непрецизности (ако искључимо злонамерност, потплаћеност и слично), о чему сведоче многи примери, а досуђена казна различита, такође неповољно утиче на *поверење* грађана и привредних субјеката у институцију суда. Узрок томе је што се судије, сходно правној пракси, у тим случајевима позивају на ванправне мотиве, као што је опште друштвено стање – које сугерише да се укључи питање да ли је санкција примерена (тешкој) друштвеној стварности и слично. То друштвено стање може се тумачити (и тумачи се) на потпуно супротне начине, из чега могу произаћи и различити разлози за процену тежине учињеног дела а сходно томе и различите судске одлуке. Затим, у судску одлуку се, опет с правом, укључују морални разлози. Ту се постављају најмање два проблема: с једне стране, због различитог схватања морала, а једно од њих је, на пример, морални релативизам, односно, наједноставније речено, морал је индивидуална ствар и што је за једног морално за другог може бити неморално, и с друге, у ситуацији расточености вредносног система и опште моралне кризе и конфузије ови разлози, такође, могу изазвати потпуно опречна тумачења (морална оправдања или осуде) из чега наравно могу проистећи различите или чак опречне судске одлуке. Све то изазива општу конфузију (сличну оној у којој се налази цело друштво), јер се право не може посматрати изван ширег друштвеног и политичког контекста и зато судство, па самим тим и правосуђе за то стање сноси само део одговорности. (С тим да се не залажемо, до отклонимо могуће непоразуме, да ови разлози не треба да буду од стране судије укључени у процени тежине дела – већ само указујемо на проблем, његову могућу и евидентну злоупотребу и колико они утичу на легитимност правосуђа која је врло ниска.)

Дискрециона овлашћења судија су следећи проблем. (Без њих би, што је иначе познато, правни систем био крут и нефлексибилан и лако би се могао претворити у своју супротност – правну диктатуру.) Припрему и само вођење процеса, које судијама даје велику моћ, тешко је контролисати. Без обзира што је познато да појам дискреционих права или овлашћења може бити широко дефинисан и различито схваћен, зависно од теоријског становишта и схватања права, она се, ипак, не могу кретати изван утврђених стандарда о

Судови ослобађају кривице крадљивце каблова образлажући то њиховом тешком материјалном ситуацијом (што је вероватно тачно) иако је директна штета од те крађе на десетине пута већа од вредности украденог кабла, о индиректној штети (прекиду телефонских веза до оправке) тешко је говорити.

³¹ Raz, Dž., 2005, *Etika u javnom domenu*, стр. 226.

разумности и правичности (који су такође непрецизни појмови) и да на њих не утичу стандарди посебне врсте (политичка, верска, расна припадност и слично).³² У ситуацији у којој су казнени распони за кршење закона најчешће постављени и сувише широко (на пример од једне до десет година) проистиче да се због тога они различито тумаче – одакле могу проистећи и различите судске одлуке. Суд треба да се, ипак, креће колико је то могуће у оквиру прописане норме. Дискрециона овлашћења долазе до изражаја приликом утврђивања тежине дела, а самим тим и висине казне. Она посебно, такође, могу доћи до изражаја у решавању процедуралних питања, у вези предлога странака на суду, именовању извршиоца код стечаја (што је у нашој ситуацији, као и у свим друштвима у транзицији, посебно актуелно³³), начин и време увођења у спор судског вештака, његов избор и слично. Познато је да процедурална овлашћења нису позната унапред, другачије се тумаче од стране сваког појединца, подлежна су предубеђењу (на пример политичком), пристрасности (на пример: расној, верској, националној, породичној и слично) или моралној деликвенцији (на пример издаји, служењу свесно или несвесно туђим интересима или корупцији). Код њих нема реда и у највећој мери зависе од воље појединца.³⁴ Зато су подложна злоупотребама.

Узрок различитог поступања судова у истим или сличним ситуацијама можемо тражити и у чињењу законодавне власти (а то спада у спољна и унутрашња ограничења): прво, честим променама садржаја законских норми, кад се носиоци судских функција у поплави честих законских решења а у судству специјализације (због тежње сваке локалне самоуправе да има сопствени суд³⁵) често тешко сналазе, друго, нејасност закона (намерно или ненамерно лоше написаних), и треће, и сукобу између појединих закона или делова закона који регулишу сличну или исту материју (неконзистентност закона), што, такође, утиче на поверење и урушава створена очекивања, затим нејасноће закона или његовој неприлагођености актуелној друштвеној стварности (споља наметнути закони) и слично.

Следећи разлози који, такође, могу да утичу на неповерење у судство су: прво, недовољан ауторитет виших судских инстанци над нижим, и друго недовољне стручне, вертикалне и хоризонталне, комуникације између судова. Тачније речено, арбитрарно спровођење казнене политике, која се битно разликује од једног до другог суда, односно одсуство усаглашене казнене политике за разна кривична дела на нивоу целе државе. У одсуству ова два

³² Dvorkin, R., 2001, *Suština individualnih prava*, CID, Podgorica, str. 55-64.

³³ Што се може видети по обиму и захвату оптужнице за такозвану „стечајну мафију“, а што је, највероватније, само врх леденог брега.

³⁴ Види: Паунд, Р., 2000, *Јуриспруденција*, књ. I, Службени лист СРЈ – ЦИД, Београд – Подгорица, стр. 475-476.

³⁵ Тежња да свака општина у Србији има свој основни суд крије се у чињеници да локални моћници могу утицати на његове одлуке.

принципа долази до неуједначених пресуда, односно до битно различитог поступања у истим или сличним ситуацијама.

Наведене чињенице додатно утичу на урушаваје вредносног система друштва. Оне утичу на несналажење појединаца, односно индукују општу конфузију у друштву и правосуђу. Све то заједно повећава неповерење у судство, а самим тим умањују његов друштвени углед и легитимитет. На тај начин се нарушава један од основних принципа, на којима се заснива свака власт, па и судска, која претендује на легитимност, на исправно поступање, а посебно на то како грађани њено свакодневно поступање перципирају и процењују.

На легитимитет суда утиче чињење и нечињење његових представника, пре свега судија а затим и осталих запослених у суду. Један од примера урушавања легитимитета суда јесте када суд у конкретном случају тражи мишљење Министарства правде да би на основу њега донео одлуку. Тиме се судска власт добровољно одриче самосталности у односу на извршну власт.³⁶ На легитимност правосуђа такође утиче и чињење оних који су с њим у блиској вези и могу, директно или индиректно, утицати на одлуке суда (адвоката, вештака и слично). Међу та чињења спадају: намерно или ненамерно прављење грешака у процедури, необјективно вођење процеса, „губљење“ или затурање докумената, антидатирање поднесака, онемогућавање странкама увид у документа, неблаговремено достављање судских докумената и записника, непотребно одуговлачење суђења, експресно убрзање процеса (има ситуација кад то више одговара једној странци него другој), одлагање принудног извршења и слично.³⁷ Сви набројани чиниоци, у већој или мањој мери, могу утицати на ток суђења и на коначну судску одлуку.

На легитимност судства утиче нечињење или уплетеност у финансијске, криминалне или корупционашке афере његових делатника,³⁸ без обзира да ли су засноване на необоривим чињеницама или су, што није редак случај, исконструисане (да не прејудирамо коначне судске одлуке). Оне су најчешће направиле, без обзира каква ће бити коначна одлука суда, непоправљиву штету по углед и легитимитет суда (а самим тим и правосуђа), јер је јавност

³⁶ Случај пилота Емира Шишића. Окружни суд у Новом Саду тражи мишљење (како да поступи) од Министарства правде. Поред тога, суд контактира са извршном влашћу стране државе, супротно Уставу и Кривичном закону, чимне је повредио достојанство Суда и достојанство и суверенитет Републике Србије. Види: С Луковић, „Суд на поправном“, *НИН*, 22. новембар 2007.

³⁷ Опширније види: Вуковић, С., 2005, *Право, морал и корупција*, стр. 76-88.

³⁸ Позната је корупционашка афера „стечајна мафија“ у којој је, према оптужници (без обзира како ће се окончати), саучесник преседник и један судија Трговинског суда у Београду, и друга афера у којој је актер, такође према оптужници, судија Врховног суда Србије. Занимљиво је напоменути да је казна судији Врховног суда србије од стране тог истог суда умањена с образложењем да до тада, између осталог, није кажњаван. <http://arhiva.glas-javnosti.co.yu/arhiva/2007/06/29/srpski/H07062803.shtml>

стекла одређено мишљење засновано на (крајње) парцијалном увиду у чињенице. То мишљење је најчешће једнострано или је подељено. Један од проблема који такође утиче на стварање (најчешће негативне) слике о судству је неодазивање на позив суда, односно неуручивање (због разних разлога) позива суда оптуженом, странци у спору или сведоку.³⁹

Одуговлачење процеса (када до пресуде а често и након њеног изрицања не знамо о чему је на почетку било реч), често поништавање пресуда (због процедуралних и других пропуста) и враћање на поновно суђење и тако у недоглед, и други мање-више слични чиниоци због којих долази до застаревања пресуда,⁴⁰ смањују ефикасност судова, а самим тим крње углед правосуђа. За одуговлачење процеса „кривицу“ сnose и поједина законска решења (намерно или ненамерно тако скројена) која вештим браниоцима, не излазећи из делокруга процесних права, омогућавају да судски процес одуговлаче до „бесконачности“ (што је легитимно). Али, то не ствара лошу слику само о законодавцу већ, пре свега, о суду, односно целокупном правосуђу. Штета је направљена и ако законодавна власт може, што се повремено и чини, да „переруке“ изјавом: „То је донела нека друга (ранија) власт.“

Један од проблема који се, у последње време одомаћио у савременој судској пракси у Србији јесте објављивање пресуда суда преко медија пре него што се уруче странкама у спору.⁴¹ То се чини из два разлога: први, удовољавање заинтересованој страни због нечијих интереса, и друго, како би се уз помоћ јавног мњења судска одлука оснажила или, пак, како би се „сумњивој“ судској одлуци у јавном мњењу прибавио „легитимитет“. При том се најчешће не схвата да се тим поступцима ствара једна врста „зависности“ суда од медија, чиме се крњи углед не само тог конкретног суда већ целокупног правосудног система.

Ако пођемо од чињенице да легитимитет једне власти, самим тим и правосудне, зависи од степена њене успешности, то значи да ће грађани и економски субјекти, на основу укупног скупа набројаних емпиријских сазнања (својих и туђих), касније и процењивати делатност те власти, његовог правосуђа, односно давати суд о његовој праведности и непристрасности и, на крају, процењивати његов легитимитет, од чега ће у крајњој истанци зависити и поверење у њега.

* * *

Процене правосуђа од стране грађана и економских субјеката, имајући

³⁹ Штампана често извештава да поједине јавне личности (пре свега политичке) на разне начине избегавају да се појаве на суду а неретко то и бахато одбијају. То говори да је, кад је реч о јавним личностима, о својеврсном виду политичком притиску на правосуђе. Кад је реч о „обичним“ (смртним) људима најчешће је реч о разним везама и везицама или корупцији судских позивара.

⁴⁰ За две и по године, према анализи Министарства правде, застарело је 518 пресуда. <http://www.google.com/search?hl=en&q=Kaznena+politika&btnG=Google+Search>

⁴¹ М. Петрић, „Врховни суд уважио тужбу БК ТВ“, *Политика*, 6. јун 2006.

претходно речено у виду, до сада су биле претежно неповољне. Не закључујемо да ли су оне оправдане или не. Емпиријски подаци су неумољиви. Зато смо покушали да изнесемо један *ограничен* број проблема на којима се оне заснивају. То значи да грађани и економски субјекти не перципирају правосуђе као праведно, поштено, поуздано, способно, брзо и доступно. Поред тога правосуђе чије су одлуке обавезујуће, ако се перципира као нешто неправедно, у том случају репродукује већ стечену (или изазива нову) несигурност код економских субјеката и припадника друштвене заједнице, јер они не могу да планирају своје будуће потезе и да предвиде (процене) одговор окружења на њих. Правосуђе се, у том случају, перципира да селективно примењује закон, тако да се његова ефикасност процењује у оној мери у којој је или принуђено на то или колико је потребно да оправда своје постојање, односно новчана примања запослених. Ту се крије један од разлога зашто готово сва емпиријска истраживања показују да је правосудни систем Србије већ дуже време суочен с озбиљном кризом поверења.⁴² Та криза поверења је, најкраће речено, последица притисака на правосуђе, који су, као што смо видели, вишеструки, затим унутрашњих несагласности у праву, дејствовању законодавне власти и, на крају, његовог дугогодишњег чињења и нечињења. У складу с претходно изложеном тезом можемо констатовати да је углед правосуђа у очима грађана Србије знатно окрњен.

Slobodan Vuković
Institut of Social Sciences
Beograd

S u m m a r y

PROBLEMS OF JUDICIARY TRUST

Topic of the article is problem of trust in judiciary as a most important part of legal system. For all empirical researches so far have shown very low degree of this trust many authors were searching for the causes of this phenomenon. Among multifold causes some are special worth while to be mentioned here: historical inheritance, political pressures, delaying of judiciary decisions, respect of the laws, transferring of responsibility from political power to the judiciary, public comments of judiciary decisions, media pressures, efficiency of judiciary and police. Among inner factors author pays attention to competency of judges, modes of penal policy, modes of judges' entitlement, problems of communication, involvement into criminal and corruptional affairs, etc.

Key words: judiciary, judges, trust, legitimacy, pressures.

⁴² Вуковић, С., 2003, *Корупција и владавина права*, ИДН – Драганић, Београд. Такође: *Корупција у правосуђу*, 2004, ЦЛДС, Београд.